

นกเขาชวา

มัลลิกา กณานุรักษ์

นกเขาชวาเป็นนกประเภทหนึ่ง จัดอยู่ในวงศ์ Columbidae นกเขาชวาหรือนกเขาลูกอยู่ในสกุล Geopelia striata (Linnaeus) เรียกในภาษาอังกฤษว่า Zebra Dove มีสีเทาคล้ำ ทางยาวประมาณ 8-9 นิ้ว

การที่นกเขาเล็กได้ชื่อว่า นกเขาชวา นั้นมีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ 3 ประการ คือ

1. เป็นนกที่พบมากในชวา ประเทศอินโดนีเซีย

2. เสียงขันของนกเขาลูกดังกล่าวในชวาเพราะคล้ายเสียงปี่ชวา

3. เขาชวาเป็นผู้นำนกเขาชวามาเลี้ยงในประเทศไทย

แต่ในชวาเองกลับเรียกนกเขาเล็กว่า “บูรงปรอดุด” และชาวมาเลเซียเรียกว่า “บูรงดีเต”

มีผู้สันนิษฐานว่าคนไทยเริ่มเลี้ยงนกเขาชวามาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์แล้ว มีหลักฐานที่ยืนยันได้แน่ชัด คือ มีพระราชดำรับดูลักษณะนกเขาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตำรับดูนกเขาของเจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯ และตำราดูนกเขาของหลวงทิพวาที ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันได้ว่าในสมัยนั้นคนไทยคงจะนิยมเลี้ยงนกเขาชวาก่อนข้างมาก จนมีตำรับคำว่เกี่ยวกับกรดูลักษณะนกเขาชวาพิมพ์ออกมามากแพร่หลายเล่ม และนิยมเล่น

กันตั้งแต่ระดับชาวบ้านจนถึงระดับขุนนางและพระมหากษัตริย์ในราชสำนัก แหล่งนกเขาชวาที่พบมากในประเทศไทยสมัยก่อน คือแถวป่าลี้กจังหวัดกาญจนบุรี สุพรรณบุรี นกเขาพันธุ์ดีในอดีตของภาคใต้ส่วนใหญ่จะได้จากนกป่าของภาคกลาง ส่วนแหล่งนกเขาชวาพันธุ์ดีที่พบในภาคใต้มีแห่งเดียวเท่านั้นคือ ที่จังหวัดกระบี่ ซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะจังหวัดกระบี่มีภูมิประเทศอยู่ใกล้กับประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งมีชื่อในเรื่องมีนกเขาพันธุ์ดีและนกเขาขอมตาเหลืองซึ่งมีที่ประเทศอินโดนีเซียเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่จัดเป็นนกเขาพันธุ์ดี บางครั้งก็เคยพบนกลักษณะแบบนี้ในประเทศไทยเหมือนกัน

ในสมัยก่อนเริ่มนิยมเล่นนกเขาชวาทางภาคใต้ก่อนภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะที่จังหวัดนครศรีธรรมราชมีผู้เล่ากันว่านิยมเลี้ยงนกเขาชวามาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2430 แล้วเริ่มขยายวงกว้างออกมาทาง 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ สตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส

ภายหลังเมื่อการเล่นนกเขาชวาแพร่หลายมากขึ้น พ่อค้านกเขาภาคกลางได้พยายามหานกเขาพันธุ์ดีจากภาคกลางมาขายผู้เลี้ยงนกเขาทางภาคใต้ มีผู้เล่ากันว่าชาวบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เคยนำนกเขาชวามาขายที่ภาคใต้เมื่อประมาณ พ.ศ. 2480 ก่อนสงคราม

โลกครั้งที่ 2 พอถึงช่วงสงครามโลก การซื้อขายนกก็หยุดชะงักชั่วคราว นกเขาชวาที่มีผู้นำมาขายที่ภาคใต้ในสมัยนั้น เป็นนกเขาจากจังหวัดกาญจนบุรี และสุพรรณบุรี เป็นส่วนใหญ่ เพราะนกเขาชวาจาก 2 จังหวัดนี้ได้รับยกย่องจากนักเล่นนกเขาว่าเป็นนกเขาพันธุ์ดี

ต่อมาการเลี้ยงนกเขาชวาได้ขยายวงกว้างมาถึง จังหวัดราชบุรี เพชรบุรี นครปฐม ชลบุรี จนกระทั่งประมาณ พ.ศ. 2498 ชาวอำเภอเมืองบุรีรัมย์และชาวอำเภอหนองจอกเริ่มนิยมเลี้ยงนกเขาชวา และนิยมต่อนกเขาชวามาขายทางภาคใต้ ชาวอำเภอเมืองบุรีรัมย์และอำเภอหนองจอกนับถือศาสนาอิสลามเหมือนชาวไทยมุสลิมภาคใต้ จึงทำให้การซื้อขายเป็นไปด้วยดี

ส่วนทางจังหวัดชัยนาทและอุทัยธานี เริ่มนิยมเลี้ยงประมาณ พ.ศ. 2500 และในช่วง พ.ศ. 2503-2504 เริ่มนิยมเลี้ยงที่จังหวัดนครสวรรค์ จนถึง พ.ศ. 2505 จึงได้ขยายวงกว้างถึงจังหวัดตาก พิจิตร สระบุรี นครนายก

การหานกเขาชวาแบบเลี้ยงเพื่อกันเสียง หรือประกวดประชันเสียงในสมัยโบราณเป็นไปด้วยความลำบากอย่างยิ่ง เพราะต้องหานกเขาพันธุ์ดีจากป่าลี้กของแหล่งนกเขาตามจังหวัดที่ได้ชื่อว่า มีนกเขาพันธุ์ดี

สมัยก่อนใช้วิธีหานกป่าพันธุ์ดีจากป่าลี้กมาเลี้ยง ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

1. วิธีใช้นกต่อ วิธีนี้ต้องอาศัยนก
เขาวงที่อาจแล้วซึ่งมักจะขยับขยับและ
ต้องการบิดขันทนด้วย โดยผู้ต่อนกจะ
ต้องฝึก “นกต่อ” ให้หัด อยู่นิ่งเพนียด
ที่ขันทเขาวงตามขันทไม้ จน “นกต่อ”
เคยชิน โดยต้องพยายามล่อยสิ่ง-
เถลว่า “นกต่อ” ของตนมีท่าทางสูน
ป่าได้หรือไม่

มีข้อสังเกตว่า ถ้า “นกต่อเสียง
เล็ก” มักจะต่อได้นกเสียงเล็กและนก
เสียงกลาง แต่ถ้าเป็น “นกต่อเสียง
กลาง” ก็มักจะต่อได้นกเสียงที่
ใหญ่กว่าข้อสำคัญก็คือ นกป่าที่เสียง
ใหญ่ ๆ “นกต่อ” มักไม่สามารถ
ต่อได้ เพราะ “นกต่อ” จะกลัวเสียง
นกป่าจนถึงกับบินหนีหนีอยู่ใน
เพนียด (เพนียดคือกรงค่อนกเขา) โดย
จะไม่ยอมขึ้นเพื่อค่อนกในครั้งต่อไป
อีก ด้วยเหตุนี้นักต่อนกที่เก่งจะใช้ “นก
เจ้า” มาช่วย (นักเจ้าคือนกตัวเมียที่
เขาไปผูกติดกับเพนียดไว้เมื่อนกป่าคิด
จะมาแย่งตัวเมียก็จะหลงกลเข้ามาติด
กับ) แต่นกป่าที่ฉลาดบางนกต่อให้มัน
เจ้ามาล่อ ก็ไม่หลงกล แฉมบางครั้งยัง
แสดงความรู้สึก โดยการบินมาเกาะที่
เพนียดเพื่อจิกตี “นกต่อ” ในเพนียด
โดยเจ้าของ “นกต่อ” บางตนต้องแก้
ไขด้วยการเอา “คั้ง” (คั้งคือขางไม้ของ
ต้นไทร ต้นโพธิ์ ต้นช่อขย ขางพาราและ
นั้นมันขย) ไปติดไว้ที่หลักเพนียด หรือ
ตามกิ่งไม้ใกล้ ๆ เพนียด โดยให้ “นก
ต่อ” ล่อ “นกป่า” ให้หลงกลมาติดขาง
ตามกิ่งไม้ที่นกป่าเหยียบก็จะ “ติด
คั้ง” นกป่าก็จะบินหนีไม่ได้ เพราะขา
ติดคั้ง แต่การจับนกป่าด้วยวิธีให้ติดคั้ง
นี้ ทำให้นกป่าชอบขำมาก เพราะต้อง
เกาะเอาคั้งตามขันทนออก ทำให้ขันท
หลุดและนกจับขันทน ขันทป่าที่ได้มา
โดยวิธีนี้มักจะเสียงให้ขู้อย่าง เพราะ

ขวัญเสียจากการจับขันทนเอง

2. วิธีแหงคั้ง การจับนกด้วยวิธี
นี้จะทำเมื่อมีความจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น
เพราะการจับนกเขาด้วยวิธีนี้ทำให้
นกป่าชอบขำมาก ดังได้กล่าวมาแล้ว
จะใช้เมื่อนกป่าตนนั้นฉลาดมาก และ
เป็นนกป่าที่มีเสียงไพเราะมาก และใช้
วิธีต่อนกไม่ได้ผลจึงต้องใช้วิธีแหงคั้ง
วิธีจับนกแบบนี้ “นักต่อนก” ต้อง
ใช้ความพิรพยายามอย่างมาก ก็คือ
ล่อยจับคันทนคันทป่าที่ต้องการนั้น
เกาะที่ต้นไม้อันใดในตอนเช้าลงกินอา-
หารกินน้ำที่โตนและนอนที่ใด จะต้อง
ก้อยเฝ้าดูตลอดเวลา เพราะนกป่า
บางตนจะเปลี่ยนที่นอนบ่อย ๆ เช่น เวลา
หัวค่ำจะจับคั้งไม้ที่นอนที่ขอดไม้สูง ๆ
แต่พอตอนดึกกลับย้ายไปจับคั้งไม้
ที่ขอดไม้ต่ำ บางตนกลับย้ายลงมานอน
ที่พุ่มไม้เตี้ย ๆ ใกล้พื้นดิน เมื่อ “นัก
ต่อนก” รู้ที่นอนของนกเขาขวาง
แน่นอนและเป็นนกป่าที่ต้องการ ก็จะ
จัดการนำไม้ยาวลิดขางไว้ที่ปลายไม้
แล้วปีนขึ้นไปบนต้นไม้ เอาไฟฉายส่อง
เข้าตามนกป่า ทำให้นกป่าตาพร่ามัว ไม่
ทันหนี นักต่อนกจะใช้ช่วงจังหวะตอน
นี้เองไม่ติดขางอื่นไปให้ถูกตัวนก เรียก
ว่า แหงคั้ง เพราะนกจะติดขางบิน
หนีไม่ไหว นักต่อนกโดยวิธีแหงคั้งก็จะ
ได้นกป่าที่ต้องการ

3. วิธีดักตาข่าย นกเขาป่าสมัย-
ก่อนจะอยู่กันเป็นฝูง ฝูงละ 10-20 นก
เวลาสาย ๆ นกป่าจะบินลงมากินอาหาร
ตามทุ่งนา หรือทุ่งโล่งที่มีดอกหญ้า
หรือข้าวหน้าหลือง กินน้ำ กินทราย
แล้วจึงจะบินกลับไปเกาะบนยอดไม้
ตอนบ่าย ๆ จึงจะลงมาหาอาหารกินอีก
แล้วกลับไปนอนเมื่อใกล้ค่ำ

การจับนกป่าด้วยวิธีดักตาข่าย
ต้องทำในช่วงจังหวะที่นกป่าพากัน

ลงมากินอาหารและต้องรู้ว่าเมื่อนกป่า
กินเสร็จแล้วจะบินไปเกาะที่ต้นไม้อันใด
แล้วจึงจัดการเอาตาข่ายไปขึงไว้ที่ต้นไม้อัน
นั้น จากนั้นจึงทำให้นกเขาป่าตกใจ
ด้วยการส่งเสียงดังหรือขว้างปาด้วย
ก้อนหิน นกป่าก็จะตกใจแล้วบินขึ้นสูง
ไปเกาะที่ต้นไม้อันใดที่มันชอบด้วย
ความเคยชิน เนื่องจากเป็นต้นไม้ที่เคย
เกาะมาก่อน เมื่อมันขึ้นไปสูงก็จะปะทะ
กับตาข่ายตกลงกินตาข่ายที่ดักไว้ นัก
ต่อนกก็จะขึ้นไปรวบรวมตาข่ายลงมาจับ
นกเขาเข้ากรง แต่การดักนกป่าด้วยวิธีนี้
เสียเวลามาก และบางครั้งก็ได้นกป่า
ไม่คุ้มกับเวลาที่เสียไป วิธีดักนกป่า
แบบนี้จึงไม่เป็นที่นิยม และสิ่งสำคัญ
ก็คือการดักนกเขาป่าวิธีนี้มีส่วนทำ
ให้นกป่าสูญพันธุ์

วิธีจับนกเขาป่าแบบนี้คือทั้งวิธี
ต่อนก แหงคั้ง และดักตาข่าย จะทำให้นก
เขาป่าไม่ยอมขึ้นในระยะแรก หรือ
อาจจะขึ้นแต่เสียงไม่ไพเราะ ไม่ออก
ปลายเหมือนค่อนกที่ได้ยินจากในป่า
และบางครั้งอาจมีการจับผิดตัว หรือ
บางครั้งมีได้จับผิดตัว แต่ก็คิดว่าจับผิดตัว
ไม่มีความอดทนพอ เมื่อเห็นนกเขาป่า
ไม่ขึ้นก็ปล่อยทิ้งไป หรืออาจให้ผู้อื่น
ต่อ ซึ่งถ้ามีความอดทนโดยปล่อยนกป่า
ที่ได้ทิ้งไว้สักกระชักรั้งก่อน จนกว่า
นกป่าจะลืมนกป่า บางครั้งก็ลืมนกป่าเร็ว
แต่บางครั้งหรือบางนกก็ลืมนกป่าช้า เคย
มีนกเขาป่าบางตนใช้เวลาจนถึง 17-18
ปี จึงจะลืมนกป่าก็มีแล้วจึงจะขึ้นเหมือน
เมื่อครั้งอยู่ในป่า

นกป่าที่ได้มาถาวรจะมีกรงฝึก
ให้นกหัดขัน เรียกว่า “หัดให้ทนกรอก”
ซึ่งต้องใช้เวลามากต้องใช้ความพยายาม
กว่าจะฝึกนกให้ได้ดังที่ต้องการได้
คือต้องหมั่นฝึกทุกเช้าและเย็น โดยเฉพาะช่วงเย็นจะนิยมนำไปฝึกที่ป่าลึก

เพื่อให้หนักเขาหัดโกรกอยู่กับหนักเขาในป่า การฝึกเช่นนี้มีส่วนช่วยให้หนักป่าที่ได้ นามีเสียงดีขึ้นตามลำดับ

การหาคอกเขาที่จะใช้เป็เนกค่อ นั้นก็สำคัญไม่น้อย เพราะนอกจาก จะต้องเป็นหนักเขาที่เสียงดีแล้ว ก็ยัง ต้องเป็นหนักเขาที่สูนกดด้วย ลักษณะ ที่พอจะจัดว่าเป็นหนักเขาที่สูนกดนั้น มี ผู้รู้ได้ให้ข้อสังเกตไว้ดังนี้

- ต้องเป็นหนักที่แข็งแรงมาก ๆ จะสูนกด และใช้ต่อกันได้ดี

- หนักที่มีสร้อยสรอบคอกจะเป็น นกค่อได้ดี

- ถ้ามีเส้นลายหนังติดกันตั้งแต่ หนึ่งเส้นขึ้นไป และลายนั้นติดกันมาก เส้นจะเป็นหนักที่สูนกดได้ดี

- หนักที่มีคราไล์กางเป็นนกก้นกลอง จะสูนกดได้ดี

- หนักที่ยืนขาถ่างและสูง จะมี เสียงขันหนักแน่นและสูนกดได้ดี

กล่าวคือ นกเขาที่มีลักษณะ อย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าวข้างต้น จัด ได้ว่าเป็นหนักที่ใช้เป็นนกกค่อได้ดี

การจับนกป่าในระยะหลังหมด ความนิยม ด้วยเหตุผลหลายประการ มีผู้รู้และผู้ใกล้ชิดกับวงการนกเขาเล่าถึง เหตุผลที่หมดความนิยมว่า

1. เสียเวลาในการฝึกนกนาน เกินไปจนนับมือ โดยเฉพาะในรายที่ เจ้าของนกเขาไม่มีความอดทนพอ

2. หานกค่อที่ดีตามลักษณะไม่ได้ ก็จะทำให้ต่อกันเขาได้นกไม่ดีเท่าที่ควร

3. การจับนกป่าด้วยวิธีการดัง- กล่าวข้างต้น เป็นการทำให้หนักป่าสูญ พันธุ์

4. ผู้มีอาชีพเป็นนกกค่อไม่รู้ลึก เบื้องปลาย เนื่องจากต้องใช้เวลาในการ ต่ออกก่อนข้างมาก บางครั้งนานเป็น เดือน และถึงต้องเตรียมเสบียงอาหาร

ไปไว้หุงต้มและกินในป่า ทั้งยังต้อง คอยเงี่ยหูฟังเสียงนกเขาทั้งหลับและ ตื่นตลอดเวลา ต้องใช้ความอดทนอย่าง มาก กว่าที่จะได้นกเขาป่ามา มีหน้าซ้ำ บางครั้งก็ไม่ได้นอป่าอย่างที่หวังไว้ด้วย

เพราะการจับนกเขาป่าด้วยวิธี ที่ได้กล่าวข้างต้นเป็นเรื่องยุ่งยาก เสีย เวลาและมีส่วนทำให้หนักป่าสูญพันธุ์ นักเล่นนกเขาในสมัยต่อมาจึงได้คิดหา ทางนำนกเขามาผสมพันธุ์เอง เริ่มนิยม ผสมมานานประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา โดยการหาคอกพันธุ์ดีทั้งเพศผู้และเพศ เมียมมาผสมกัน ซึ่งการผสมแบบนี้อาจจะ ได้ลูกนกที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ "ไม่มีความ แน่นอนตายตัว นกเขาที่ได้จากการ ผสมแบบนี้เรียกว่า "นกลูกผสม" แต่การผสมพันธุ์แบบนี้ต้องใช้ความ ซ้ำนานก่อนข้างมาก ต้องสังเกตจนรู้ กิริยาอาการของนก ต้องรู้ใจนกเขา เวลาฝึกไป รู้เวลาที่ให้อาหารนกด้วย

นักเล่นนกเขา นิยมเอานกเขาป่า พันธุ์ดี เสียงดี ขยันขัน มาผสมพันธุ์ ส่วนมากจะคอยเวลานกป่าที่เคยชนะ การประกวดแข่งขันเสียงมาแล้ว ที่ เริ่มมีอายุมากหรือเริ่มจะขยับเสียงตกมา ผสมพันธุ์ขยายลูกหลาน ลูกนกผสม แบบนี้ดีในส่วนที่เล่นได้เร็ว หันใจดี "ไม่ต้องทนฝึกนานเหมือนนกป่า อย่าง เร็วที่สุดบางครั้งใช้เวลาฝึกเพียง 4-5 เดือน ก็เล่นได้แล้ว ก็คือได้ที่จนสามารถ เข้าประกวดแข่งขันเสียงได้

นกเขาที่ได้จากการผสมระหว่าง นกเขาป่ากับนกเขาป่า หรือนกเขาป่า ผสมกับนกลูกผสมหรือนกกลูกผสม ผสมกับนกลูกผสม ก็เรียกว่า "นกลูกผสม" ทั้งสิ้น ทางภาคใต้ได้ริเริ่ม เล่านกกลูกผสมก่อนภาคอื่น ๆ

หลักการผสมพันธุ์นกเขา ขา หาวพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ที่ดีมา

คองปลอ่ขร วมกันในกรงเดี่ยวกัน แล้ว คอยสังเกตว่านกทั้งสองเพศจะจิกดีกับ หรือไม่ เพราะโดยลักษณะทั่ว ๆ ไป นกเขามักมีนิสัยขี้หึงและดุร้าย บางที เพียงพบหน้ากันครั้งแรกยังไม่ทันจะได้ เกี่ยวพาราสีกัน นกเขาเพศผู้ก็จิกตี นกเขาเพศเมียจนตายก็มี ด้านนกเขา เพศเมียไม่ยอมรับรักด้วย หรือบางครั้ง ในทางกลับกัน นกเขาเพศเมียก็อาจ เป็นฝ่ายจิกตีนกเขาเพศผู้จนถึงตาย ถ้าเกิดไม่พอใจนกเขาเพศผู้ที่อยู่ร่วม กรงเดียวกัน

ดังนั้น ก่อนจะปลอ่ขรนกเขาลง ผสม ควรจะทดลองเอานกเขาทั้งสอง เพศข้างกรงที่ขบติดกัน แล้วคอยสังเกต สุภาอาการของนกเขาในราวกลางคืน ถ้าเห็นว่านกเขาจากกรงทั้งสองซึ่งได้ วางขบติดกันนั้น มันนอนเกาะคอกัน ไกล ๆ กันหรือไม่ ถ้านอนใกล้กัน ก็แสดงว่า นกเขาทั้งสองเพศกำลังจะ เริ่มรักกันแล้ว สามารถจัดการจับมา ขังในกรงผสมพันธุ์ได้ แต่ถ้ายังไม่ยอม นอนใกล้กันก็จะต้องลองวางกรงขบ ไขว้ข่งนั้น อีกประมาณ 2-3 สัปดาห์ หรืออาจนานกว่านั้น จนกว่านกเขา ทั้งสองเพศจะขบรักกันก่อนจะปลอ่ขร ในกรงผสมพันธุ์

มีปอ่ขรครั้งที่ทำเช่นนี้แล้วนกเขา ทั้งสองเพศก็ยังไม่ยอมรับรักกัน บางครั้ง หันที่ที่เห็นหน้ากันเมื่ออยู่ในกรงผสม- พันธุ์ นกเขาทั้งสองเพศก็ยังจะไล่จิกตี กันอีก ถ้าตีกันมากจนอีกฝ่ายหนึ่งบาดเจ็บมาก ก็จะต้องจับนกเขาที่เป็นฝ่ายตี ไปขังไว้ในกรงขนาดเล็ก แล้วเขานไว้ ในกรงผสมพันธุ์ ส่วนนกเขาฝ่ายที่ ถูกตีก็ขังคองปลอ่ขรให้อยู่ในกรงผสมพันธุ์ กรงเดิม โดยขังไว้ประมาณ 1-2 สัปดาห์ ระยะเวลาที่ขังไว้ขึ้นอยู่กับความขบขัน ข่า ของนกเขาที่ถูกตี พอนกเขาที่ถูกตี

หายเจ็บจึงปล่อยนกเขาที่เคยเป็นฝ่ายดี ไปปรามกับนกเขาฝ่ายที่ถูกตีและถ้าหากว่ายังดีกันอีกก็ให้จับนกเขาฝ่ายที่ชอบบินมาขังอีก ทำอยู่เช่นนี้จนกว่านกเขาทั้งสองเพศจะรักกัน ซึ่งบางครั้งก็พบว่านกเขาบางคู่ไม่ยอมรับรักกัน แม้จะใช้เวลานานเพียงไรก็ตาม ถ้าเป็นเช่นนี้ก็จะต้องเปลี่ยนคู่ผสมให้ใหม่ บางคู่ต้องใช้เวลานานถึง 6-7 เดือน จึงจะยอมรับรักกันก็มี แต่ก็มีบางคู่ที่ปล่อยลงในกรงผสมเพียง 2-3 วันก็รักกันแล้ว และบางครั้งในระยะแรกก็รักกันดี แต่พอระยะหลัง กลับมาตีกันใหม่ก็มี นกเขาก็นิยมนอน บางครั้งเห็นหน้าครั้งแรกก็รักกันแบบรักแรกพบ บางครั้งก็ไม่ถูกชะตาถึงกันอย่างไร ๆ ก็ไม่รักกัน บางครั้งระยะแรกรักกันจนแต่งงานกัน แต่พออยู่ไปไม่นานเกิดเบื่อกันจนต้องอย่าร้างก็มี แต่สาเหตุการตีกันแบบหลังของนกเขา คือ แบบที่ยอมอยู่รักกันครั้งแรกแล้วกลับมาตีกันตอนหลัง เกิดจากเหตุที่นกเขาเพศใดเพศหนึ่งทิ้งไข่หรือทิ้งลูก นกเขาฝ่ายที่รักไข่และรักลูกก็จะไล่ตีนกเขาฝ่ายที่ทิ้งไข่หรือทิ้งลูก ถ้าเป็นเช่นนี้บ่อย ๆ เจ้าของนกเขาจะต้องรีบจับนกเขาแยกจากกัน มิฉะนั้นอาจจิกตีกันจนตายได้ และบางครั้งนกเขาเพศผู้จะได้จิกตีนกเขาเพศเมีย ถ้ามีนกเขาเพศผู้มาก่อนมาขังใกล้กรงหรือมีคนแปลกหน้ามายืนข้างกรง เพราะนกเขาเพศผู้กลัวว่าจะมีใครมาแย่งคู่ของตนไปนั่นเอง

แต่ถ้าเป็นนกเขาเพศเมียที่เคยผ่านการผสมพันธุ์มาแล้ว จะไม่มีปัญหา เพราะนกเขาเพศเมียมีขี้จะไม่กลัว และนกเขาเพศเมียก็ไม่กล้าทำร้าย หากเคยผสมพันธุ์มาหลายครั้ง สัตว์ไม่ตีเหมือนกันเพราะเข็จะอ่อน และมักจะเป็น

ไข่มุข คือไข่ไม่มีเชื้อ ฟักไม่เป็นตัว หรือถ้าฟักเป็นตัวก็อาจเป็นลูกนกลักษณะไม่ดี ด้วยเหตุนี้จึงไม่ค่อยนิยมนำมาผสมพันธุ์กันบ่อยนัก และนกเขาที่กำลังครองแชมป์เสียอยู่ ก็ยังไม่เข้าประกวดแข่งขันเสียใจได้อยู่ ก็จะไม่นิยมนำมาผสมพันธุ์เช่นนี้ เนื่องจากจะทำให้กำลังขับเสียดก และเสียจะไม่ไพเราะเหมือนเดิมด้วย แต่ก็ไม่นิยมเสมอไป บางนกผสมพันธุ์มาแล้วถึง 2-3 ชุด ก็ยังเอาขึ้นมาเล่นได้ โดยเสียไม่ตกก็มี

ระยะเวลาที่ลูกนกเริ่มช่วยตัวเอง
ได้ ลูกนกที่ออกจากไข่ตามประมาณ 12-14 วัน จะเริ่มหัดบิน ครั้นเวลาต่อมาตามประมาณ 20-25 วัน เมื่อกจะเริ่มออกไข่ใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในระยะนี้พ่อแม่จะไล่จิกตีลูกนก โดยปกติประมาณ 20 วัน หลังจากที่ลูกนกลูกออกจากไข่แล้วจะแยกเอาลูกนกไปใส่กรงเล็กทันทีเป็นการป้องกันพ่อแม่ที่จะจิกตีลูกนกจนตาย ในระยะแรกที่ลูกนกต้องอาหารเองไม่เป็น เจ้าของจะต้องเอาตัวเขียวรดพอเหลกป้อนให้กิน จนกว่าลูกนกจะกินอาหารได้เอง จึงค่อยนำลูกนกไปปล่อยในกรงใหญ่ เพื่อให้ลูกนกหัดบินนี้ออกกำลังสักประมาณ 3-6 เดือน แล้วจึงค่อยนำมาเลี้ยงในกรงเล็กใหม่

แต่ถ้าหากนกเขาเพศผู้ยังไม่ยอมไข่ใหม่ เจ้าของก็อาจไม่ต้องแยกลูกนกจากพ่อแม่ก่อนก็ได้ เพียงแต่เจ้าของนกต้องคอยหมั่นเติมอาหารจำพวกเมล็ดดอกหญ้าเล็ก ๆ ข้าวฟ่าง และตัวเขียวรดในถ้วยอาหารที่มีอยู่ในกรงเสมอ ๆ อย่าให้ขาด ในช่วงนี้พ่อแม่ก็มักจะเป็นผู้คอยป้อนอาหารให้ลูกนกเอง

เมื่อลูกนกเริ่มโตขึ้น ก็ต้องเปลี่ยนอาหารเป็นข้าวเปลือกบดลัดสั้น และให้อาหารเสริมพวกดอกหญ้า ข้าวฟ่าง ข้าวเหนียวลวด ปัจจุบันบางคนก็ให้นกเขากินตักแตนด้วย เป็นการเสริมธาตุเหล็ก ทำให้หมักกำลังขึ้น แต่ก็ต้องระวังอย่าให้กินตักแตนที่มีสีน้ำตาลดำ เพราะอาจทำให้นกเขาตาบอด ตักแตนที่เสริมกำลังทวารเป็นตักแตนสีเขียวตัวอ่อนที่มีลักษณะป้อม ๆ โดยต้องเด็ดขาตักแตนทิ้งให้หมด ให้เหลือแต่ลำตัวและปีกที่อ่อน ๆ เท่านั้น ให้กินครั้งละ 3 ตัว เดือนหนึ่งให้กินประมาณ 2 ครั้งก็พอแล้ว แต่นกเขาที่แข็งแรงแล้วก็ไม่จำเป็นต้องให้ตักแตนอีก ส่วนนี้จะต้องหมั่นเปลี่ยนเป็นน้ำที่สะอาดเสมอ มิฉะนั้น

เมื่อลูกนกที่เป็นนกพันธุ์ดีมีอายุได้ประมาณ 2-8 เดือน จะเริ่มร้องและโครก พอประมาณ 4-5 เดือน เจ้าของนกก็เริ่มฟังเสียงนกออกว่า เป็นนกดีหรือไม่ ฟังขึ้นหรืออีกประมาณ 6-6 เดือนก็นำไปแข่งขันได้ ซึ่งบางทีอาจเร็วว่านี้ หรือช้ากว่านี้ ทั้งนี้แล้วแต่พันธุ์ของนกเขาด้วย

การเลี้ยงนกเขาที่ดีควรเลี้ยงมากกว่าหนึ่งคู่ การเลี้ยงนกเขาไว้ในบ้านเพื่อประดับบ้านหรือเลี้ยงไว้ฟังเสียงเพื่อความสบาย หรือจะเลี้ยงเพื่อเป็นการค้าจะเลี้ยงเพื่ออะไรก็ตามแล้วแต่ การจะเลี้ยงมากกว่าหนึ่งคู่เสมอ เพราะนกเขาจะมีความสุขไม่ทรงพอเพียง อย่างน้อยที่สุดควรเลี้ยงหนึ่งคู่ และควรเป็นคู่ต่างเพศจะได้เป็นเพื่อนคู่กันประชันกันแก้เหงาได้ การเลี้ยงเป็นคู่ต่างเพศนั้นดีในแง่ที่วันหน้ายังอาจใช้ผสมพันธุ์ขยายลูกหลานได้อีก โดยจะเลี้ยงไว้กรงละนก หรือสองนกกรวมไว้ในหนึ่งกรงก่อนข้างใหญ่ก็ได้